

Verdensborgeren i sprog- og kulturpædagogikken

'Verdensborgeren' er et begreb der fokuserer på individets (politiske) rolle og opgaver i forhold til verdenssamfundet. Det kan dække over vidt forskellige opfattelser, lige fra 'vi er alle verdensborgere' til 'ingen er (endnu) verdensborger'. Selv vil jeg mene *på den ene side* at alle vi mennesker er verdensborgere i mere objektiv forstand i kraft af at vi er sat i en globaliseret og interdependent verden (jf. bl.a. Ersbøll, dette nummer), *på den anden side* at alle mennesker også burde opfatte sig og agere som verdensborgere – og her handler det om en mere subjektiv, politisk og etisk dimension af begrebet.

Man kan således sige at begrebet verdensborger kan anskues både ud fra en deskriptiv og en normativ synsvinkel: Udsagnene 'alle mennesker er verdensborgere' og 'ingen mennesker er verdensborgere' er deskriptive: forskellige forsøg på at beskrive verden som den den er. Udsagnet 'alle mennesker burde opfatte sig selv som verdensborgere' er normativt.

Hvis vi ser på dem der er involveret i sprog- og kulturpædagogik rundt omkring i verden, er der nok ved at danne sig en forskel mellem (dele af) engelskfaget og de øvrige sprogfag: Da engelsk efterhånden bruges som lingua franca (kommunikationssprog) over det meste af verden, er der dele af engelskfaget der interesserer sig for det globale perspektiv og for fagets rolle i uddannelsen af interkulturelt kompetente verdensborgere. Mens de øvrige sprogfag typisk orienterer sig mod deres respektive målsprogslande og er interesseret i at uddanne interkulturelt kompetente medborgere inden for en (fler)national forståelse.



KAREN RISAGER

Professor emerita

risager@ruc.dk

Men som det vil fremgå af det følgende, mener jeg at en sådan modsætning er ubegrundet fordi en lang række af verdens sprog i virkeligheden er globale fænomener. Al sprogundervisning bør have et overordnet globalt sigte.

Statsborger og medborger – og verdensmedborger

Det kan være nyttigt at skelne mellem statsborgerskab og medborgerskab (en skelnen som man ikke kan lave i det engelske sprog, hvor *citizenship* bruges for begge). Begrebet statsborgerskab henviser til medlemskabet af en bestemt stat med et dertil hørende sæt af rettigheder (i Danmark fx valgret til Folketinget) og pligter (i Danmark fx værnepligt). I Danmark kaldes statsborgerskab også indfødsret. Begrebet medborgerskab er et mere filosofisk og samfundsvidenskabeligt begreb som handler om individets rolle i samfundet, og det har en politisk og etisk dimension i og med at man kan tale om mere eller mindre aktive medborgere. Hvis man ser på Danmark, så er medborgerne i Danmark principielt alle dem der bor i landet uanset om de har dansk statsborgerskab (den deskriptive synsvinkel). Men i integrationspolitikken lægges der som bekendt også vægt på at medborgerne er aktive deltagere i samfundslivet i Danmark ved fx at deltage i foreninger, klubber, skole-hjem-samarbejde eller lignende (den normative synsvinkel).

Denne skelnen mellem statsborgerskab og medborgerskab er dog mindre anvendelig når det handler om verdensborgerbegrebet. Der eksisterer jo ikke nogen verdensstat, og et system som fx de universelle menneskerettigheder kan heller ikke siges at udgøre en egentlig global retsorden (endnu). Så man må sige at verdensborgerskabet først og fremmest er at forstå som et verdens*med*borgerskab. Når jeg fx mener at alle mennesker er verdensborgere i mere objektiv forstand i kraft af at de allerede lever i en mere eller mindre globaliseret verden, så er det verdensmedborgerskabet jeg tænker på (den deskriptive synsvinkel). Og når jeg mener at alle burde opfatte sig som og agere som verdensborgere, er det også verdensmedborgerskabet jeg sigter til (den normative synsvinkel).

Hele diskussionen om verdensborgerskabet er meget interessant, og der er naturligvis et utal af forskellige positioner og diskussioner. Jeg vil her henvide til Heater 2002, som giver en god historisk oversigt over emnet fra de gamle grækere (stoikerne) op til nutidens debatter om verdensborgerskab, samt til Kemp 2005 der diskuterer 'verdensborgeren' som et pædagogisk ideal. Jeg vil også henvide til Beck 2006 om kosmopolitisme og til Kant 1784, et meget spændende (og letlæseligt) essay om verdensborgeren.

Verdensborgeren: kritisk kulturel bevidsthed og interkulturelt medborgerskab

I sprog- og kulturpædagogikken har der, især i Europa og ganske særligt i Vesttyskland siden 1960'erne (Doyé 1966; Doyé 1996) været folk der lagde vægt på sprogundervisningens rolle i uddannelsen af eleverne til demokratiske samfundsborgere – en opfattelse der både var præget af erfaringerne omkring 2. verdenskrig og af den kolde krig, hvor Europa og Tyskland jo var delt. Den der har skrevet mest om dette emne siden 1990'erne og op til nu, er Michael Byram. Han mener at al sprogundervisning for børn og unge skal have et overordnet dannelsesmål som han i Byram 1997 kalder politisk dannelse (political education) eller kritisk kulturel bevidsthed (critical cultural awareness). Dette dannelsesmål handler om evnen til at kunne foretage en kritisk bedømmelse af praksisser og produkter i ens egen kultur og i andres, vel at mærke på basis af rationelle og explícitte kriterier. Det er ikke acceptabelt at eleverne blot siger at det og det er 'barbarisk'; de skal inviteres til at gøre rede for grundlaget for deres vurderinger, og de skal holdes fast i at være konsistente i deres vurderinger af både deres eget samfund og andre samfund. I nedenstående model fra Byram 1997 er dette dannelsesmål placeret som det centrale mål for skolens sprogundervisning. (I parentes bemærket er dette ikke en egentlig forklarings- eller procesmodel, men snarere et skema hvor de fire udfyldte hjørnefelter godt kunne udelades.)

Færdigheder at fortolke og relatere		
Viden om sig selv og den anden om interaktion: individuel og social	Uddannelse politisk dannelse kritisk kulturel bevidsthed	Holdninger at relativere sig selv at værdsætte andre
Færdigheder at opdage og/eller interagere		

Fig. 1. Komponenterne i interkulturel kompetence (oversat fra Byram 1997: 34)

Man kan sige at ved at understrege den politiske dimension i sprogundervisningen problematiserer Byram den udbredte opfattelse af at sprogundervisning er ensbetydende med kulturundervisning. Byram mener ganske vist at sprogundervisning bestemt skal bidrage til interkulturel forståelse, men han mener også at undervisningen skal gå videre end det: den skal sigte mod at uddanne engagerede, vurderende og handlende individer i en flerkulturel verden. Og med 'verden' tænker Byram her især på Europa, idet meget af hans arbejde siden 1990'erne har været rettet mod at diskutere begrebet europæisk medborgerskab (European citizenship).

I senere arbejder bruger Byram også termen interkulturelt medborgerskab (intercultural citizenship), bl.a. i essaysamlingen *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship* (Byram 2008), og han relaterer sit arbejde til globaliseringen og understreger det globale perspektiv. I bogen diskuterer han fx hvad det indebærer at handle interkulturelt i et transnationalt skolesamarbejde, og han deler dette op i fem trin, hvor de to første er præpolitiske, de tre sidste er politiske (Byram 2008: 212-213):

1. Eleverne diskuterer med hinanden på tværs af skoler (og lande), evt. formidlet gennem IKT, og reflekterer kritisk over egne og andres antagelser.
2. Eleverne forestiller sig eller foreslår alternativer og forandringer.
3. Eleverne handler for at igangsætte forandringer i deres eget samfund.
4. Eleverne handler i et transnationalt fællesskab for at igangsætte forandringer i begge samfund.
5. Eleverne identificerer på tværs af skoler et fælles problem som de handler på i fællesskab som en transnational gruppe.

Byram nævner også en række eksempler på disse trin, fx et undervisningsforløb i engelsk i Bulgarien, hvor eleverne indsamlede julekort fra butikker i Bulgarien og Storbritannien og sammenlignede og diskuterede betydningen af velgørenhed og velfærdsstat i de to lande. Et andet eksempel blev også efterfulgt af handling: Det var et (engelsk)projekt i Slovenien om bæredygtig turisme hvor eleverne endte med at udarbejde alternative turistreklamer til brug for den lokale turistforening.

En der også har skrevet en del om verdensborgerskab i sprog- og kulturpædagogikken er Manuela Guilherme, som i sin bog *Critical Citizens for an Intercultural World* (Guilherme 2002) har sat særligt

fokus på det midterste felt i Byrams model (se ovenfor, Fig. 1). Hun har bl.a. foretaget en spørgeskemaundersøgelse blandt portugisiske engelsklærere som handlede om hvordan lærerne forholdt sig til kritisk kulturel bevidsthed i sprogundervisningen, og hendes hovederinde er at belyse teoretisk hvad det vil sige at bedrive en *kritisk* kulturundervisning (se også Haas m.fl. 2007). Hun sætter således sprogundervisningen ind i en kritisk pædagogisk ramme med reference til Freire og Giroux, og derudover beskriver hun nogle meget vide perspektiver for en interdisciplinær sprogundervisning der forstår sig som en del af kritisk samfundsteori (med reference til Frankfurterskolen) og postmoderne tænkning om identitet og kulturelle forskelle.

Verdensborgeren: kritisk sproglig bevidsthed

Jeg er enig med Byram og Guilherme om vigtigheden af kritisk kulturel bevidsthed og interkulturelt medborgerskab i et globalt perspektiv. Derudover vil jeg fremhæve den *sproglige* dimension af disse mål: kritisk sproglig bevidsthed og medborgerskab i en flersproget verden.

Som allerede fremhævet mener jeg at en lang række af verdens sprog er globale fænomener, og at al sprogundervisning derfor bør have et globalt sigte. Det gælder alle sprogfag, også fx dansk som andetsprog (Risager 2000).

Hvis vi ser på verden med 'mobilitetsøjne' (Risager 2003; Risager 2009), så er det klart at sprog spreder sig over hele jorden gennem transnational mobilitet af alle slags: folk rejser som turister, arbejdsmigranter, flygtninge, studerende, pensionister, udsendte forretningsfolk, sportsfolk, kunstnere, læger, soldater, reportere osv., og tager deres sprog med sig. Det gælder fx et sprog som dansk der efterhånden tales over det meste af verden. Desuden kan man fra de fleste steder i verden komme i kontakt med dansktalende og danske tekster gennem internettet. I denne forstand er dansk et 'verdenssprog', ligesom rigtig mange andre af verdens ca. 6.000 sprog (måske dem alle?) er det i kraft af sprogbrugernes mobilitet: ikke bare engelsk, men også tysk, fransk, arabisk, kinesisk, italiensk, somalisk, tyrkisk, græsk, thai osv. osv. At undervise i et af disse sprog er derfor ensbetydende med at undervise i et *globalt* fænomen, og man må gøre opmærksom på at målsproget tales både som modersmål, andetsprog og fremmedsprog af mennesker over hele verden.

At sprogene spredes betyder også at de mødes lokalt, fx i Danmark, hvor der måske tales omkring 120 forskellige sprog som

modersmål. At undervise om forholdene i Danmark er efter min mening også at informere om og diskutere den sproglige mangfoldighed i Danmark. På samme måde er det at undervise om forholdene i Frankrig også at informere om og diskutere den sproglige mangfoldighed i Frankrig.

Det er derfor en del af verdensborgerens interkulturelle kompetence at vide noget om og forholde sig til målsproget som et globalt fænomen og til den lokale sproglige mangfoldighed. Meget gerne også med kritisk sproglig og kulturel bevidsthed, dvs. en evne til at forholde sig til og vurdere sprogenes forskellige status i samfundet, eller forholdet mellem sprog, identitet og magt: vilkårene for minoritetssprog og regionalsprog, sprogforholdene langs statsgrænserne, og flersprogede menneskers betydning for den interkulturelle dialog.

En sådan interesse for sproglig og kulturel mangfoldighed i et globalt perspektiv er en af de vigtigste ingredienser i det som jeg har kaldt en *transnational* sprog- og kulturpædagogik (Risager 2003), der bl.a. gør op med ideen om nationalsproget og nationalkulturen som det eneste objekt for sprogundervisningen – ikke blot i engelskfaget, men i alle sprogfag. I en transnationalt orienteret sprog- og kulturpædagogik er det et anliggende for alle sprogfag at bidrage til læreprocesser der lægger op til at eleverne eller kursisterne – der jo allerede *er* verdensborgere i mere objektiv, deskriptiv forstand – udvikler sig til at være bevidste og engagerede verdensborgere.

Litteratur

- Beck, Ulrich (2006). *Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press.
- Byram, Michael (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Byram, Michael (2008). *From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship. Essays and Reflections*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Doyé, Peter (1966). Politische Erziehung im neusprachlichen Unterricht. I *Westermanns Pädagogische Beiträge* 6, s. 270 ff.
- Doyé, Peter (1996). »Foreign language teaching and education for intercultural and international understanding.« *Evaluation and Research in Education* 10 (2) and (3), pp. 104-112. Special issue of *Education for European Citizenship*. Guest editor: Michael Byram.
- Ersbøll, Eva (2012). »Statsborgerskab til verdensborgeren.« *Sprogforum*, nr. 55, s. 8-13.
- Guilherme, Manuela (2002). *Critical Citizens for an Intercultural World. Foreign Language Education as Cultural Politics*. Clevedon: Multilingual Matters.

- Haas, Claus, Katrine Dahl Madsen, Bente Beyer & Helle Rørbeck (2007). »Demokratisk dannelse til aktivt interkulturelt medborgerskab.« *Sprogforum*, nr. 41, s. 14-20.
- Heater, Derek (2002). *World Citizenship. Cosmopolitan Thinking and Its Opponents*. London & New York: Continuum.
- Kant, Immanuel (1970) [1784]. »Idea for a universal history with a cosmopolitan purpose.« I: Hans Reiss (ed.) (2002), *Kant. Political Writings*. Translated by H. B. Nisbeth. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 41-53.
- Kemp, Peter (2005). *Verdensborgeren som pædagogisk ideal*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Risager, Karen, 2000. »Verdensborger i Danmark.« I: Dansk – vejen til integration. *Modersmål-Selskabets Årbog 2000*, s. 59-67.
- Risager, Karen (2003). *Det nationale dilemma i sprog- og kulturpædagogikken. Et studie i forholdet mellem sprog og kultur*. København: Akademisk Forlag.
- Risager, Karen, 2009. »Intercultural competence in the cultural flow.« I: Adelheid Hu & Michael Byram (eds.) (2009). *Interkulturelle Kompetenz und fremdsprachliches Lernen. Intercultural Competence and Foreign Language Learning*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 15-30.

Dansk

Når vi lærer nye sprog og får kendskab til nye kulturer og nye samfund, uddanner vi os til verdensborgere. Det sker også, når vi som udlændinge lærer dansk og får kendskab til kultur- og samfundsforhold i Danmark.

Gronlandsk

Oqaatsit nutaat ilinnialerutsigit, kulturit inuiaqatigiillu nutaat suussusersillugit silarsuarmioqataasutut imitsinnut ilinniartippugut. Taamatuttaa qivoq allamiuulluta qallunaatut ilinniartuluta Danmarkimi kulturimik inuiaqatigiinnillu pissutsinik ilisimasaqaleraangatta.

Tyrkisk

Yeni lisanlar öğrendikçe, yeni kültür ve yeni toplumlar hakkında bilgilendikçe, kendimizi «dünya vatandaşı» olmak konusunda eğitiriz. Aynı şekilde, biz göçmenler olarak Danimarkaca öğrendiğimiz ve Danimarkadaki kültür ve toplum yapısı hakkında bilgilendiğimizde de «dünya vatandaşı» olmak konusunda kendimizi eğitiriz.